

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК СКЛАДНИК ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКА МИТНОЇ СЛУЖБИ

У статті порушено питання міжкультурної комунікації в системі професійної підготовки працівника митної служби. Особливий наголос зроблено на мовному факторі, який є соціальним конструктором у комунікації. Зроблено висновок про те, що в роботі митної служби міжкультурні комунікації є невід'ємним компонентом, важливим атрибутом професійної діяльності.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, глобалізація, діалог культур, митна служба, контактуючі культури.

В умовах глобалізації особливого значення набуває міжнародний діалог культур, і водночас актуалізуються проблеми відкритості й взаєморозуміння між народами. Стає очевидним, що для ведення міжкультурного діалогу необхідна так звана “крос-культурна грамотність”, що передбачає розробку й практичне втілення таких аспектів, як: усвідомлення відмінностей у звичаях, культурних традиціях, цінностях, віруваннях, когнітивних очікуваннях, інтерпретативних матрицях, властивих різним народам, “здатність побачити спільне та відмінне між різноманітними культурами й поглянути на культуру власного співтовариства очима інших народів” [1].

Особливої значущості набуває усвідомлення ролі, механізмів, принципів, типів міжкультурної комунікації в різних професійних сферах, пов'язаних із фактором культурних відмінностей між учасниками взаємодії.

Як зазначає О. В. Мошняга, “міжкультурна комунікація являє собою інструмент впливу на контактуючі культури у сучасному мультикультурному та мультимовному світі” [6]. Форми, засоби, інструментарій міжкультурної комунікації постійно оновлюється у зв'язку із становленням світового інформаційного простору, закріпленням у ньому традицій глобалізації та посиленням транснаціональних зв'язків. Важливим “соціальним конструктором” у комунікації є мова. Її структура детермінує членування світу, структурні й лексичні ознаки мов відображають національні розбіжності у світосприйнятті.

Інститут державного кордону є одним із компонентів міждержавних і, відповідно, міжкультурних відносин, що передбачає цілу низку процесів спілкування при перетині іноземними громадянами Державного кордону нашої країни. При цьому ефективність діяльності співробітників прикордонних органів зумовлюється наявністю в них певних знань, умінь, навичок у галузі міжкультурної комунікації, а також широким фоном знань та орієнтацій.

Актуальність звернення до механізмів, принципів, інструментів міжкультурної комунікації в цьому контексті зумовлена тим, що державний кордон є зоною активної комунікації представників різних культур.

Метою статті є з'ясування місця й ролі міжкультурної комунікації у сфері професійної діяльності працівника митної служби.

Поняття “міжкультурна комунікація” було запроваджено в науковий обіг Г. Трейгером і Е. Холлом у праці “Культура і комунікація. Модель аналізу”, де, зокрема, визначено основні ознаки такого виду комунікації. Ішлося про належність комуніканта та комуніката до різних культур, володіння ними різними соціокультурними, ментальними й мовними кодами, визнання учасниками комунікації зазначених розбіжностей. Подібним чином висловлюється про об'єкт нашого дослідження й Малецьке: «Про міжкультурну інтеракцію й комунікацію ми говоримо в тих випадках, коли партнери по зустрічі належать до різних культур і коли вони усвідомлюють, що кожен відповідно є “іншим”, тобто відбувається взаємне усвідомлення один одного як “чужого»» [7].

Для досліджень у сфері міжкультурної комунікації принциповою є практично-прикладна зорієнтованість розвідок, якими передбачено, що їх результати будуть безпосередньо застосовані у сферах діяльності та професіях, пов'язаних з комунікацією. До них можна зарахувати освіту, суспільно-політичну діяльність, управління, консультування, соціальну роботу, прикладні соціально-комунікаційні технології тощо.

Перші спроби дослідити міжкультурну комунікацію в її феноменальності були здійснені в межах етнорелятивістського підходу, розвинутого в американських міжкультурних дослідженнях середини ХХ ст. Подальший розвиток теоретичних уявлень про міжкультурну комунікацію відбувався у трьох методологічних контекстах – на ґрунті класичної позитивістської методології суб'єктно-об'єктних відносин (Е. Тоффлер, Д. Белл), у межах неklasичної методології, де комунікацію представлено як онтологічний об'єкт (Ю. Хабермас) і, зрештою, у річищі постнеокласичної методології із домінуванням принципу інтросуб'єктивності (Н. Луман). Саме останній методологічний підхід, яким комунікацію репрезентовано не “як слухняний об'єкт управлінських рішень, а як активне самоорганізоване середовище” і є, на нашу думку, найбільш плідним для вивчення її міжкультурних проявів.

Варто зазначити, що на сучасному етапі розвитку міжкультурної комунікації наукові дослідження в цій галузі орієнтуються на особливості поведінки

людей, що демонструють культурно зумовлені відмінності в мовній діяльності й змушені певним чином реагувати на наслідки цих відмінностей. Результати таких досліджень фіксують культурну специфіку при вираженні й інтерпретації ситуативних мовних дій комунікантів. Як уже зазначалося, вони мають вагомий прикладний значення та застосовуються в розробках для практичних заходів з розвитку крос-культурної сприйнятливості.

Характерною ознакою досліджень з міжкультурних комунікацій є їх аспектуальність. Зокрема, можемо вказати тут на такі аспекти: соціологічний (соціальні, етнічні та інші фактори в міжкультурній комунікації, соціальні ролі й моделі міжкультурної взаємодії – Г. Хофстеде, Ф. Клухон і Ф. Шродбек), лінгвістичний (вербальні та невербальні засоби комунікації, стилі мовлення, засоби підвищення ефективності міжкультурного спілкування – Е. Холл); психологічний (когнітивні та афективні складові міжкультурної комунікації); комунікативний (комунікативні ролі, моделі).

Зокрема, Ф. Клухон і Ф. Шродбек охарактеризували культурні відмінності в системах цінностей, які в цілому входять до картини світу певної культури. Ідеться про ставлення до часу, до різних видів діяльності, до природного світу, уявлення про цінності міжособистісних відносин. Е. Холл у своїх працях вказав на різні параметри культурно зумовлених комунікативних відмінностей, зокрема на різні підходи до експлікації інформації. Як зазначає В. І. Аксьонова, «міжкультурна комунікація являє собою діалектичний процес, у якому діють різноманітні вектори соціокультурної взаємодії: інтеграція – диференціація; універсальність – партикуляризація; конфлікти – співпраця» [1]. При цьому треба зважати на те, що «культурна дистанція є головною детермінантою «культурного шоку»».

Отже, цілком очевидно, що міжкультурна комунікація супроводжується низкою труднощів, зумовлених різними когнітивними очікуваннями, настановами, уявленнями про предмет спілкування та його контекст з боку комунікаторів – представників різних культур.

Міжкультурні комунікації мають різні форми прояву й канали функціонування. Найбільш значущим і спеціальним чином організованим видається канал міжкультурної взаємодії представників професійної діяльності в тих формах, які передбачають, що суб'єктами взаємодії виступають представники різних культур. За таких умов міжкультурні комунікації постають як необхідний елемент професійних відносин.

Професійна діяльність митника передбачає широке коло спілкування як з українськими, так і з іноземними громадянами – носіями різних культур. Це спричиняє потребу в реалізації різних комунікативних моделей поведінки при виконанні службових обов'язків. Сьогодні традиційно сформовані стереотипи міжнаціональних та міжкультурних відносин, зв'язків і комунікацій у професійній діяльності співробітника митної служби не повною мірою відповідають сучасним реаліям, а недостатній рівень міжкультурної компетентності митників нерідко є при-

чиною конфліктних ситуацій і різних труднощів спілкування при проходженні митного контролю. Усуненню зазначених проблем може сприяти реалізація комплексу теоретико-прикладних, організаційно-адміністративних, навчально-виховних заходів, спрямованих на вдосконалення та розвиток міжкультурної компетентності співробітника митної служби [2].

Одним із пріоритетних компонентів професійної культури фахівців є комунікаційна компетенція. Вона передбачає комплекс знань, навичок, засвоєних зразків поведінки, характерних для ситуацій ділового спілкування у сфері міжкультурної комунікації, а також умінь гнучко реалізовувати їх на практиці з метою забезпечення ефективності спільної діяльності.

Важливу роль у міжкультурній комунікації відіграють стабілізовані ментально-когнітивні елементи: символи, стереотипи, упередження, національний мовленнєвий етикет тощо.

Працівники митної служби здійснюють міжкультурну комунікацію в таких формах: 1) лінійна; 2) трансакційна; 3) інтерактивна (колоподібна), основу якої становлять зворотні зв'язки [3].

Комунікація відбувається в певному контексті, який визначають соціально-економічні, актуальні політичні процеси в державі та геополітичному регіоні, загальна соціальна динаміка в глобалізованому світі.

Увесь масив контекстних елементів міжкультурної комунікації, на думку Є. В. Мошняги, можна диференціювати на мега-, макро- та мікрорівні.

До умов мегарівня, можна зарахувати процеси глобалізації, що впливають на комунікації в діяльності митників, які спричиняють виникнення нової системи світу, інтеграцію соціумів для їх спільної діяльності; транснаціональне співробітництво й встановлення міжгалузевих зв'язків; тенденції та контртенденції в розвитку суспільства й суспільних відносин; реформи державних структур та прикордонних органів і, відповідно, напрямів їх діяльності [6].

Макрорівень міжкультурної комунікації представлений сферою, часом і умовами спілкування.

До чинників мікрорівня варто зарахувати фонові знання, ціннісні настанови, національну ідентичність, індивідуальні особливості комунікаторів, адже міжкультурна комунікація за будь-яких умов – це персоналізована взаємодія учасників діалогу, що відбувається в спеціальних умовах, коли вони змушені орієнтуватися на культурні відмінності один одного.

Дослідник О. Леонтьєв звертає увагу на такі різномірні контекстні чинники міжкультурної комунікації:

- 1) фактори, пов'язані з культурною традицією: а) табу; б) стереотипні акти спілкування як частина фонду національної культури; в) етикет; г) рольові та соціально-символічні особливості спілкування; д) номенклатура й функції мовних і текстових стереотипів, що використовуються в спілкуванні;
- 2) фактори, пов'язані із соціальною ситуацією й соціальними функціями спілкування;

- 3) фактори, пов'язані з етнопсихологією у вузькому розумінні, тобто з особливостями перебігу й опосередкування психічних процесів і різних видів діяльності;
- 4) фактори, зумовлені специфікою мови певної спільності [5].

Висновок. У роботі митної служби міжкультурні комунікації є невід'ємним компонентом, важливим атрибутом професійної діяльності.

Набуття міжкультурної комунікативної компетенції, котра передбачає навички та вміння розуміти погляди й думки представників іншої культури, корекцію професійно зумовленої поведінки, регулювання конфліктів у процесі комунікації, визнання правомірності існування етнічно маркованих цінностей, регулятивів поведінки, стає актуальною для сучасного фахівця в митній справі. Вона зумовлює таку якість, як професійна мобільність, адаптація до етнічно зумовлених умов життя, залучає працівника митної служби до сфери світових досягнень, збільшує можливості професійної самореалізації на основі комунікативності та толерантності.

Список використаної літератури

1. Аксьонова В. І. Міжкультурна комунікація як фактор формування глобального інформа-

ційно-комунікативного простору / В. І. Аксьонова // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2013. – № 54. – С. 189–201.

2. Гуляев Д. Ю. Межкультурные коммуникации в профессиональной деятельности сотрудника пограничных органов: сущность, содержание, развитие : дис. ... канд. филос. наук : 09.00.11 / Д. Ю. Гуляев. – Москва, 2010. – 193 с.
3. Донец П. Н. Основы общей теории межкультурной коммуникации / П. Н. Донец. – Харьков : Штрих, 2001. – 384 с.
4. Ларіна Б. Н. Міжкультурна комунікація й особливості її проявів / Б. Н. Ларіна // Державне управління. – 2013. – № 2 (42). – С. 15–18.
5. Леонтьев А. А. Психология общения / А. А. Леонтьев. – 3-е изд. – Москва : Смысл, 1999. – 365 с.
6. Мошняга Е. В. Концептное пространство межкультурной коммуникации в системе международного туризма : дис. ... д-ра филос. наук : 09.00.13 / Е. В. Мошняга. – Москва, 2011. – 525 с.
7. Maletzke G. Bausteine zur Kommunikationswissenschaft. 1949–1984 / G. Maletzke. – Berlin, 1984. – 140 S.

Стаття надійшла до редакції 17.10.2014.

Варех Н. В. Межкультурная коммуникация как составляющая профессиональной деятельности работника таможенной службы

В статье поднимается вопрос межкультурной коммуникации в системе профессиональной подготовки работника таможенной службы. Особый акцент делается на языковом факторе, который выступает социальным конструктором в коммуникации. Обосновывается, что в работе таможенной службы межкультурные коммуникации являются неотъемлемым компонентом, важным атрибутом профессиональной деятельности.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, глобализация, диалог культур, таможенная служба, контактирующие культуры.

Varekh N. Intercultural Communication as a Part of a Customs' Employee Professional Activity

The article deals with the problems of intercultural communication in the system of professional competence of a customs' employee. The urgency of the research is connected with the necessity to optimize communication in terms of globalized socium. While analyzing the problems of intercultural communication, the author emphasizes the language which is a social constructor in communication. It is proved that the sphere of intercultural interaction research has an applied character and is transmitted to different professional spheres, in particular – to the activity of customs' employees. The author states that the development of theoretical views on intercultural communication happens within three methodological contexts – on the basis of classic positivistic methodology of subject-object relations, within non-classic methodology where communication is considered as an ontological object, and within post-non-classic methodology where the principle of inter-subjectivity dominates.

The author finds out that the characteristic feature of the researches on intercultural communication is their aspect tendency. The following aspects have been defined: sociological, linguistic, psychological, and communicative.

It is stated that in intercultural communication there are such vectors of social and cultural interaction: integration – differentiation; universalization – particularization; conflicts – cooperation.

The author comes to the conclusion that intercultural communications are accompanied by some difficulties – the difference in background knowledge, cognitive expectations, communicants' intentions. It can be clearly seen in the activity of professional communicants, which is connected with intercultural interaction.

It has been defined that customs' employees hold intercultural communication in the following forms: 1) linear; 2) transactional; 3) interactive (circular-like), the basis of which is feedback ties.

The author stresses that intercultural communication is held in a certain context, under the conditions of social and economic, urgent political processes in the state and geopolitical region, general social dynamics in a globalized world.

All the massif of context elements of intercultural communication has been differentiated into mega-, macro- and micro-level.

The author comes to the conclusion that in the work of customs intercultural communications are an integral part, an important attribute of professional activity.

Key words: intercultural communication, globalization, dialogue of cultures, customs, cultures in contact.